

Toen namelijk de mensen hun primitief, rondzwerfend bestaan op het land voor een sedentair leven op versterkte plaatsen verruild hadden, huizen en muren waren gaan bouwen, gemeenschappen waren gaan vormen en als collectief aanvallend of verdedigend optraden, zijn er onder hen natuurlijk een soort saamhorigheid en lotsverbondenheid gegroeid. Zij namen gemeenschappelijk een bepaald territorium in beslag, zij hadden dezelfde tempels, markten, schathuizen en rechtbanken en, wat een bijzondere band vormt, dezelfde rituelen, rechtsregels en wetten. Toch raakten de mensen als een vrek persoonlijk aan deze dingen gehecht en verknocht, niet geheel ten onrechte, want de individuele burger heeft in deze zaken een eigendomsrecht; zij vormen zijn privé-bezit ook al is hij niet alléén eigenaar. Die gemeenschap heeft als het ware vorm en gezicht gegeven aan een nieuwe toestand, die wij 'gemenebest' en tevens in specifieke zin 'vaderland' noemen. Toen de mensen in die situatie inzagen hoe belangrijk dit voor ieders individueel welzijn was, zijn er ook wetten aangenomen om het vaderland te steunen en te verdedigen, of in ieder geval zijn de voorouderlijke tradities doorgegeven, die kracht van wet hebben. Zo is het gekomen dat wij over zijn voorspoed blij zijn, over zijn tegenwoordig treuren, omdat inderdaad onze persoonlijke belangen veilig zijn als het vaderland veilig is, en met zijn ondergang mede ten onder gaan. Vandaar de patriotische verbondenheid, die de voorvaderen omwille van het algemeen belang (waar Gods verborgen voorzienigheid ons op bepaalde manier heeft geleid) gestimuleerd hebben door in woord en daad de glorie van het vaderland hoog te houden. Patriotisme is dus in mijn ogen een geïnstitutionaliseerd verschijnsel. Als het evenwel een natuurlijk fenomeen was, zoals jij beweerde, waarom heeft het zich dan niet gelijkelijk bij alle mensen in dezelfde mate verbreid? Waarom zijn de aristocratie en de geldadel het vaderland meer verknocht dan het gewone volk en het proletariaat, dat meestal alleen voor zijn persoonlijke belangen en niet voor het algemeen belang oog heeft? Bij iedere andere emotie, die uit een krachtige, natuurlijke impuls voortvloeit, zou een dergelijke differentiatie niet kunnen voorkomen. Hoe zul jij ten slotte verklaren dat een zeer geringe aanleiding dikwijls de vaderlandsliefde doet bekoelen of verdwijnen? Kijk, menigeen is om redenen van boosheid, vertieftheid of winstbejag uit zijn vaderland weggelokt en tallozen vandaag de dag door de geldgod. Hoeveel Italianen hebben niet Italië, de vorstin onder de landenschappen, verlaten om naar Frankrijk, Duitsland of zelfs Oost-

Europa te verhuizen en zich daar te vestigen, om puur economische redenen? Hoeveel duizenden Spanjaarden trekken niet jaarlijks naar een ander werelddeel om een fortuin of carrière te maken? Mijn hemel, dat is wel een doorslaggevend bewijs dat patriotisme maar een oppervlakkige en denkbeeldige band is, die men zonder meer uit eigenbelang losmaakt of versterkt. Maar ook in de omschrijving van het vaderland vergis je je deertlijk, Lipsius. Jij beperkt het tot de geboortegrond die jouw schreden heeft gedragen, om maar te zwijgen over je verdere klinkklank van woorden. Daaruit probeer je dan vergeefs de natuurlijke oorzaken van deze liefde af te leiden. Want als alleen de geboortegrond die naam verdient, dan is Brussel voor mij het enige vaderland, voor jou Overijssche, voor een ander een hut of tent, en voor menigeen zelfs geen hut maar het bos en het open veld. Zijn mijn liefde en betrokkenheid dan tot binnen die nauwe grenzen beperkt? Zal ik alleen dat en dat landgoed of huis als mijn vaderland liefhebben en verdedigen? Dat is toch dwaasheid? Bij jouw omschrijving zijn de bosjesmannen en andere natuurvolken paradisijselijk gelukkig, omdat hun geboortegrond altijd in bloei verkeert en praktisch niet aan vernietiging en ondergang staat blootgesteld. Het vaderland is zeker niet overeenkomstig jouw definitie, neen het is een staatkundige eenheid, zoals ik heb gezegd, te vergelijken met een gemeenschappelijk schip, onderworpen aan één vorst of aan één wet. Ik ben het met je eens dat de staatsburgers terecht dat vaderland beïnvloeden en verdedigen, ja zelfs hun leven ervoor offeren; ik kan niet aanvaarden dat iemand erom treurt, wanhoopt of klaagt.

'Is schoon te sterven voor het vaderland, heeft de Venuzijne dichtster'²⁷ onder luid applaus van het publiek gezegd; maar hij zei 'sterven', niet 'wonen', want een goed staatsburger is ook een kerel en laat het klagen en jammeren aan vrouwen en kinderen over.

Ten slotte wil ik je van dit diep geheim doordringen, Lipsius: als je de mens als totaliteit beziet, dan zijn al deze vaderlanden onbeduidend en onecht; misschien kan men er hier op aarde eenhje toekennen aan het lichaam, maar geen aan de ziel die, uit de hogere woonstee neergedaald, onze hele aarde als kerker en kluister heeft. De hemel is het ware en echte vaderland waarnaar wij moeten streven, zodat wij op de dwaze vraag: 'Geef jij niets om je vaderland?' met Anaxagoras uit volle overtuiging kunnen antwoorden: 'Daar is mijn vaderland,' en onze vinger en geest hemelwaarts richten.'²⁸